

Респондент: Мілютін Євгеній Віталійович, (25 років).

Хто записав: провідний редактор

(з видавничої діяльності та сайту)

Інформаційно-видавничого відділу

Національного музею Голодомору-геноциду

Любов Гоцуляк.

Дата запису: 24.05.2022 року.

Спосіб проведення інтерв'ю: Аудіодзвінок.

Як для вас розпочався ранок 24 лютого?

24-го числа я прокинувся від вибухів. Батько з матір'ю сиділи в моїй кімнаті, дивилися новини і я запитав, що сталася, нас обстрілюють? Вони сказали, що так, розпочалася війна. І тоді все змінилося в житті. Я почав телефонувати всім, запитувати, хто як. Відкрив стрічку (*новин. – Ред.*), де всі писали, що всі міста обстрілюють і розпочалася війна. От.

А ви проживали де саме у Маріуполі?

Я проживав в Приморському районі за адресою вул. Бахчиванджи. Це біля кінотеатру «Комсомолец». Ближче до центру.

Що ви робили після 24-го?

Далі всі думали, що постріляють... Для маріупольців це було не вперше. Ми пам'ятаємо, як все відбувалося з 2014 року, десь іноді чулися одиночні постріли. Якщо були бої десь біля Широкиного, ми чули. Найперше ми пішли купувати їжу, продукти, медикаменти, воду. Друзі намагалися знімати гроші. Ми зрозуміли, що, можливо, це переросте в щось більше. У місті розпочалася паніка. Через деякий час через важкі бої почали переставати працювати електричні підстанції, люди залишилися без світла. Супермаркети і магазини не працювали. Почалися перебої з інтернетом, у банківській сфері. І тоді стало важко. Тому що деякі люди не встигли купити якісь товари, і тоді вже не було можливості їх придбати.

Це був уже кінець місяця?

Так. Виходить, що в нас був заклад «ІЗВА-читальня» на Проспекті Миру, 40. Тоді ми припинили роботу. І люди, які не виїхали з Маріуполя в перші дні, ми збиралися там. Там був добре укріплений підвал. Спершу це був просто як квест: ну відсидимося... Там був інтернет, було світло, була їжа... Але потім ставало все гірше й гірше. Повиїздили майже всі знайомі. Ми залишилися троє. Ми відкрили цей підвал уже для всіх мешканців, де розташовувалася «ІЗВА-читальня». Приймали людей, намагалися налагодити доставку їжі, води. Розподілили людей по підвалу. Облаштували місця, де можна було поспати, поїсти. Там було близько 40-45 людей. Через те, що були важкі бої, в місто не завозили продукти, працювало лише два магазини, там можна було купити продукти. А коли ми зрозуміли, що продуктів уже неможливо купити навіть за великі гроші, то розпочалася хвиля мародерства. І спершу стали люди виносити лікєро-горілані продукти, папіроси, а потім

уже решта магазинів, які були. І ми розуміли, що це довга перспектива. І краще мати продукти, і почали теж шукати продукти і все решту. Весь Маріуполь так жив.

Чи загинув у вас хтось зі знайомих, друзів, родини?

Так, мої друзі. Родина ціла.

Папа, мама, тітка живі. Правда я їх 32 дні не бачив. Я як пішов 16 березня з дому, то повернувся аж 17 квітня. Знайшов їх 17 квітня.

16 березня ви чому пішли з дому?

Я приходив на ніч в наш заклад, в «ІЗВА-читальня». Допомогавав знайомим. Я приходив десь о 4-й вечора, і о 8-й ранку їхав додому. Я виїхав востаннє на велосипеді 16 березня. Уже дуже сильно били і тими маршрутами, що я їхав, було просто нереально виїхати. Я розумів, що кожен мій наступний шлях він стає все небезпечнішим, і після того часу, як почала працювати авіація, – це вже просто рулетка. В якийсь момент ми навіть не могли висунути голову з підвалу, аби зрозуміти, що там, тому що стріляли дуже сильно. Стріляли спершу по нас, коли заходили ці диверсії. Вони ж пройшли через 23-ій, 21-ий і 17-ий мікрорайони – тоді я ще міг якось їздити. Потім, коли вони вже стали проходити через Тисячу дрібниць і проспект Миру, – там уже неможливо було йти, вони стріляли по всьому. Була стрілянина, загинуло дуже багато мирних жителів і дуже багато дурних жертв, яких можна було б уникнути, якби люди просто послухалися і нікуди не йшли. Загинуло досить багато друзів, які служили, і просто які потрапили не в те місце, не в той час. Мій друг Денис Онищенко був крутим татувальником, він з перших днів війни намагався з дружиною виїхати, і він поїхав в черговий раз виїздити з міста, в нього влучив снаряд і він загинув. Через друзів я про це дізнався десь через місяць. Він загинув ще десь на початку війни. Дружина, за моїми даними, вижила. Він загинув. Дуже багато знайомих, які були на «Азовсталі» - загинули. Деякі зараз в полоні сидять.

Цілий місяць ви провели в «ІЗВА-читальня» і не бачилися з батьками, тому що була велика небезпека?

Я десь числа 12 квітня намагався пройти до себе... Вони почали кошмарити, у тому плані що потрібно паспорт, прописка... Без прописки тобі кінець. А у мене в гаманці були лише права, і ID-картка, без прописки. І я пішов, бо подумав, що потрібно хоча б дізнатися, що там відбувається. Я йшов повз військову частину, підходжу вже до свого району і просто бачу таку картину... Багдад... Я не знаю... Навіть не Багдад, а Грозний: будинки горять, трупи на вулицях лежать, згорівші люди лежать. Я загалом уже розумів, що як відбувається, приблизно розумів, де стріляють, куди краще йти. І в момент я розгубився... Тому що стріляли звідусіль. Стояв на розі танк, стріляють РПГ, автомати... Все горить...

Я іду і розумію, що я далі не пройду, мене вб'ють. Мені кричать ці орки, мовляв, іди сюди. Я підійшов, показав, що в мене є в рюкзаку. У мене мама інвалід. Я намагався донести їм ліки та продукти. Запитав прописку. Кажу, що у мене немає прописки. Сказали тоді чекати командира. Приїхав

командир із кадровим російським військовим якимось і намагався щось... Мене взяли в три години дня. Він швидко приїхав. Я думав, що із ним поговорю і мене відпустять. Потім він о 6-й чи 7-й вечора приїхав, я думав, що мене відпустять. Але так не сталося. Каже: «Їх всіх збирайте і на яму». Тут я зрозумів, що вскочив у халепу. Дякувати Богу, нас привезли на яму. Був такий сюр, тому що це був наче концтабір. Нас було 9 чоловіків, від 16 до 45 років, попереду нас їхали «Жигулі», «шістка», а позаду – 99-ка. І ми по проспекту Миру йдемо, як якісь зеки, на нас всі дивляться. Люди підбігали, запитували, що ми зробили. Ті кричали, щоб вони відійшли. Довели нас у приватний сектор, посадили в підвал. Дякувати Богу, зранку вони прийшли, я розповів свою історію і мене відпустили. А деяких так і не відпустили, на жаль.

А що таке «яма»?

Яма – це, грубо кажучи, – карцер, але через те, що в них не було СІЗО, вони обирали будинок з глибоким підвалом і тебе відправляли в підвал, закривали двері, в туалет там же ходиш. На 10 осіб дали два літри води і ти сидиш і думаєш, що з тобою зроблять. Там ще можна було домовитися, якщо вони тверезі. Але, як показувала практика, вони всі п'яні. Намагаєшся сидіти і мовчати, щоб не провокувати. Він просто п'яний, вистрілить. Йому нічого не буде, а ти помреш.

Вас звідти відпустили і ви повернулися до вашого закладу?

Так. Додому мене не пустили.

А наступна спроба була 17 квітня?

Наступна спроба була... Потім я подзвонив друзям на «велику землю». У мене тоді з'явився зв'язок. Я попросив, щоб усі шукали батьків. І сказали, що вони прийшли на 17-ий (*мікрорайон. – Ред.*), в 2-гу лікарню і вони там знаходяться. Я туди пішов, а виявилось, в мого товариша там мама працює завідувачем аптеки, а тато у нього був волонтером. І я одразу до них, попросив перевірити, вони перевірили, що написано «евакуація». Я запитав, куди евакуюють. Вони сказали, що не знають куди. І ми просто піднімаємося, а вони з 7-го поверху спускаються. І так я їх знайшов 17 квітня. Їх в той день евакуювали... Ну як евакуювали... Денеєрівці сказали, що о 5-й ранку всім залишити будівлю, ми займаємо позицію. А тоді йшов дощ, сніг. Я подумав, що як вони йшли, всі мокрі, у нас ще була кішка в сумці... Дійшли до лікарні якось ще... Там пересиділи ще 5 днів і назад повернулися додому...

Це в них там, де ви жили, забрали територію?

Так-так. Вони пройшли через дитячий садок і вже тоді забрали територію там. І далі пішли в сторону 26-ої школи...

А «велика земля» – це що таке?

Ні, «велика земля» – це Україна. Де є все. Є світло... Можна розмовляти і все інше...

Це ви назвали так між собою?

Так. Подзвонити на «велику землю» – це означає, що подзвонити кудись в Україну, друзям, які можуть допомогти щось зробити.

Відстань від вашої квартири і до «ІЗВА-читальня» – це скільки кілометрів?

Десь 4 кілометри.

А після того, як батьки повернулися додому, то вони там і залишалися?

Так, вони сказали, що будуть там залишатися. У нас квартира не дуже пошкоджена. Ми на 4-му поверсі живемо, а прилетіло на 3-ій. Там не було стін. Моя квартира зараз висить в повітрі. На 5-ий поверх також прилетів снаряд, і там дірка, розміром десь три на три метра, яка постійно заливається водою. Але вони вирішили все ж залишитися вдома. Батько вірить, що все буде добре.

Зараз вони в себе вдома?

Так.

А є якийсь зв'язок із ними?

На жаль, як я виїхав з території України, я так і не зміг їм дотелефонуватися. У нас є зв'язок через сусідку. Якщо намагатися, то передати їм, що я живий, – можна. Але щоб зателефонувати туди, я не можу цього зробити. У них немає «Фенікса» (*ДНРівські сім-карти. – Ред.*), він востаннє завозився 29 квітня і після цього вони мали, то 10-го, то 16 травня привезти, але так нічого і не завезли.

Якого числа і як ви евакуювались?

Я зробив фільтрацію 13 травня, а виїхали 15 травня.

Як проходить фільтрація?

В Маріуполі фільтрацію пройти не можна. Немає ні світла, ні інтернету. Найближчі села – це Володарське і Мангуш. Ми поїхали на Мангуш. Щоб ви розуміли, довелося заплатити 1 500 грн з людини, тому що коли приїздили на Мангуш, було там 16 850 людей допустимо записаних, а пройшло 800 за місяць. Тому що вони пропускають в день по 60 людей. Якби просто стояли в черзі то це дуже довгий процес. Ми заплатили певній людині, це ціла спецоперація: подзвонити йому, сказати певні слова, щоб він подзвонив тобі, призначив час і місце, заповнюєш із ним документи... Потім він тебе відводить в те місце, за тобою виходить інша людина, ти з ним ідеш, стоїш в загальній черзі, він передає аркуш із твоїми прізвищами, потім ти стоїш і чекаєш. Виходять звідти військові, перевіряють і забирають тебе туди. Ну відповідно процедура фільтрації полягає в тому, що ти приходиш, тебе запитують прізвище, де народився, де хрестився... Вся ця інформація. Чим ти займаєшся, хто ти взагалі такий, чи брав участь у бойових діях. Вони беруть відбитки пальців і долонь. Фотографують тебе, потім ти спілкуєшся з ФСБшником, він перевіряє телефон. Тому що я моряк, я приїхав 25 січня. І це мені допомогло. Я його заговорив і він мене особливо не чіпав. Мені дали листочок, перепустку. Потім потрібно знайти машину, яка тебе вивезе з Маріуполя. І вони тебе везуть в Бердянськ, наприклад. Ми виїжджали через Бердянськ. Там ми винайняли собі кімнату. На наступний день викликали таксі і автобусом поїхали в Крим.

І через Крим... В Криму теж... Нас їхало троє – я, хлопець і дівчина. Дівчину швидко відпустили. А нас повели в барак на допит. Вони там запитували, чи заїжджали ми раніше в Крим, чи ні. Потім попросили паспорти. Я додумався із пластиковим проїхати. Тому що розумів, що якщо буде печатка, то це буде міжнародний злочин. Щоб не було зайвих проблем. І ти приходиш, ідеш до прикордонників... Там стояло людей 80. Ти береш телефон, паспорт і чекаєш своєї черги. Потім тебе викликають. Ти ідеш з ФСБшником, він усі твої дані переписує, у телефоні дивиться фото, листування в месенджерах і все-все, що із цим пов'язано. У нього, звичайно ж, є до тебе запитання. Якщо ти на них не відповідаєш, викликаєш підозри – він кудись далі відносить твій телефон. А тебе назад повертають у барак і ти стоїш ще десь годину в цьому бараку і чекаєш, коли тобі винесуть телефон. Якщо все добре, тобі дають паспорт і телефон і пропускають далі. Така фільтрація на кордоні.

А далі з Криму ви куди?

Дівчина, яка була з нами, думала поїхати до подруги в Керч і залишитися там працювати. Але вона приїхала, побачила, що все дуже погано і вона сказала, що не зможе жити в росії. Запитала, чи можна з нами поїхати. Завтра поїдемо в Варшаву, а з Варшави маємо її відправити в Амстердам чи Роттердам. Їхали ми з Криму в Москву. З Москви ми поїхали в Ригу, з Риги – в Варшаву. І зараз біля Гданська зупинилися трішки перепочити. А потім далі поїдемо. Хлопці хочуть у Португалію. Я в Бельгію поїду. Дівчина в Нідерланди поїде.

З 13-го по 15-те була фільтрація?

Ну, ми її пройшли за день.

З 15-го до якого числа ви доїхали в Варшаву?

Ми приїхали вчора сюди (23 травня. – Ред.). Шлях цей був довгим. Близько 7 днів ми їхали. Важко було. Ми розуміли, що поки Маріуполь не буде звільненим, ми туди не зможемо поїхати. Ми максимально збирали свої речі, цінності, альбоми, фотографії. Валізи доволі важкі і це теж такий вантаж.

А як у вас із грошима було?

У мене гроші є, я моряк. Але друзі, з якими я їду... У дівчини, з якою я їду, у неї було в районі 20 тисяч гривень. Весь цей час я за них платив. Тому що якщо вони витратять зараз усі гроші, то потім не зможуть навіть винайняти квартиру на перший час. Я просто буду сумувати всі наші витрати і коли вже у вас буде все гаразд, я виставлю вам рахунок і будемо далі працювати, коли буде все добре – віддасте гроші. Ми не доїхали ще до кінцевої точки, але вже десь по 300 євро на людину витратили. Ми приїхали в Ригу, там не було якихось безкоштовних квитків для біженців. Там нам допомогли волонтери, хороші люди, на автовокзалі. Ми приїхали, сказали, що ми з Маріуполя. Вони сказали, що можуть нам їх забронювати. Ми запитали, чи є безкоштовні квитки. Вони сказали, що ні. У нас є лише квитки безкоштовні для проїзду по місту.

Завтра ви вирушаєте далі?

Завтра ми поїдемо в Варшаву. Нам підказали, що можна підійти до волонтерів, і у Варшаві відкрили якийсь великий центр для біженців з України. І там ти можеш залишитися, там є їжа, і там є можливість залишитися на 2-3 дні. І з цього центру нам сказали, що є якісь безкоштовні рейси хоча б до Німеччини чи до Бельгії можна якось проїхати. І нам сказали, що ви сідаєте, вас волонтери садять на автобус, везуть в іншу країну, передають іншим волонтерам, і волонтери далі їдуть і аж до місця, куди вам потрібно. І в Бельгії, наскільки я розумію, теж є якийсь центр, в який мене привезуть, і там допомагають з документами і всім іншим. Я на це сподіваюся, принаймні. Ну... Непристойно буде... Ну я то якось викручусь. Головне, щоб дівчині допомогли. Її звати Женя.